

GEDACHTEN

mag het iets meer zijn

echt
geleerd ontmoetingen vaak
bijzonder **elk** **leven** onze
wel zit **iedereen** spreken
gesprek **partners** gesprek **zoals**
Schelde bevestigt gesprekken
eigenlijk één **verhaal** hadden
eerste **luisteren** leerde kennis
boek

DE LENTE VAN 2010

Toen ik in februari, samen met Linda, besloot dat er een nieuw boek moest komen na *de Kikker en de Oceaan*¹, kwamen we op het idee om in de aanloop hier naartoe mensen te gaan spreken. Immers, het zijn altijd ontmoetingen met anderen die je inspireren tot nieuwe gedachten. Daarenboven was de Kikker grotendeels gebaseerd op mijn eigen levensverhaal. Ik wou wel eens horen hoe anderen het de afgelopen twintig tot vijfentwintig jaar van hun leven hadden gered. Niet dat ik een bundel van levensverhalen wil neerpennen, maar het kon niet anders dan dat andere levensverhalen me zouden inspireren, zeker als ze uit eerste hand zouden vernomen worden. En zo geschiedde. Tussen ongeveer half april 2010 en midden juni van ditzelfde jaar, op het ogenblik van dit schrijven dus, kregen we de gelegenheid om ongeveer achtentwintig mensen te ontmoeten². Zoals ik wel vaker durf zeggen, ontmoeten. De gesprekken hadden geen concreet doel, niets moest, behalve mij, als schrijver "ergens" inspireren. Waarmee? Hoe? Wanneer? Dat liet ik in het midden. Ik zag het wel als het er was. En ik werd geïnspireerd. Op deze bladzijden wil ik kort verslag uitbrengen van wat deze gesprekken me geleerd hebben.

In eerste instantie voor diegenen die ik mocht spreken. Want ook al waren de gesprekken vrijblijvend, de Westerse mens zit toch altijd te wachten op één of ander

Jenspas

MENSEN PASSIE
BEGELEIDEN
SAMENWERKEN
AUTEUR SPREKER
BELEVING OPLEIDING
BETROKKENHEID
VERTROUWEN

www.jenspas.be

jenspas
Hollestraat 2
3060 Korbeek-Dijle
T +32 16 89 59 49
linda@jenspas.be

resultaat. Niet weinig stelden mijn gesprekspartners op het einde van het interview mij de vraag: en zeg nu eens, hoe was het? Wat heb je geleerd? Of zelfs meer: is het zoals bij die anderen? Alsof er toch één of andere vergelijking moest gemaakt worden. Dus, in eerste instantie is deze tekst bedoeld voor diegenen die zo-wat drie uur van hun tijd gaven om mij te woord te staan. Uit dank, als appreciatie.

In tweede instantie is dit verslag voor mezelf bedoeld. Het schrijven van dit stukje helpt me bij het ordenen van mijn gedachten, van alle impulsen die ik kreeg. De tekst is tegelijkertijd ook een geheugensteuntje voor later, als het echte werk, het boek, eraan komt.

Ten derde is dit verslag bedoeld voor iedereen. Dit wil zeggen, diegene die regelmatig leest wat ik schrijf. Met plezier deel ik met u mijn meest recent verworven inzichten als gevolg van de boeiende verhalen van al deze mensen.

Terug naar de lente van 2010 en naar de ontmoetingen. Al heel snel, na een gesprek of drie, stelde ik vast dat ik niet zomaar mijn onderwerp voor een volgend boek op een dienblad zou aangereikt krijgen. Tot vandaag heb ik niet dat ene onderwerp waarover ik zou schrijven gevonden. Toch was elk gesprek boeiend hetgeen bevestigt dat elk leven boeiend is. We weten dit wel, althans, we beweren dat we dit weten, maar als je de tijd neemt om eens in een lange sequentie³ naar mensen, elk met hun verhaal, te luisteren, dan valt het echt op dat elk leven bijzonder uniek is, bijzonder rijk, wie ook voor je zit. In elk contact ervoer ik een mens van vlees en bloed, meer dan de moeite waard om naar te luisteren, om mee in contact te komen.

En misschien is dat de eerste les die ik onwillekeurig leerde uit deze reeks ontmoetingen. Dat elke mens fascinerend is en een bijzonder verhaal heeft. Daarenboven is het verhaal eigenlijk niet de essentie. We

gaan er te vaak vanuit dat we die mensen moeten spreken waarvan we weten dat ze iets bijzonders hebben meegemaakt. Dat is niet zo. Je hoeft geen succesvol, of net niet succesvol, ondernemer te zijn om interessant te zijn, geen kinderen hebben zien sterven of zelf ontsnapt zijn aan een levensbedreigende ziekte. Je dagelijkse handel en wandel is bijzonder en als je er even bij stil staat, dan leer je er evenveel van als in extreme situaties. Deze gesprekken maakten dit zichtbaar. Ik denk dat het feit dat het ontmoetingen waren, dit mogelijk maakte. Sommige interviews leken op sollicitatiegesprekken waarbij de betrokkene zijn of

Niet weinig stelden mijn gesprekspartners op het einde van het interview mij de vraag: en zeg nu eens, hoe was het? Wat heb je geleerd? Of zelfs meer: is het zoals bij die anderen? Alsof er toch één of andere vergelijking moest gemaakt worden.

haar levensverhaal vertelde in chronologische of omgekeerde volgorde. Maar net omdat het geen sollicitatie was, de toekomst van de verteller hing niet af van wat er gezegd werd, werd het echt boeiend. Details kwamen naar boven, de spreker zelf stond plots stil bij details die hem of haar nog niet eerder waren opgevallen. Een sollicitatiegesprek zonder vacature. Maar wel met een aandachtige toehoorder die echt wel wilde weten wat het verhaal was. Gemeend luisteren naar een verhaal zonder gevolgen voor de toekomst. Het is iets dat ons zelden overkomt. Verkopers brengen hun verhaal om te verkopen. Docenten om kennis over te brengen, politici om te overtuigen, vrienden om te imponeren. En hier werd verteld zonder reden. Een verteller die zijn verhaal bracht en een luisteraar die gewoon echt luisterde. Niet iedereen bracht verslag uit

van zijn levensverhaal. In sommige gevallen ging het de filosofische toer op, zoals je wel eens met vrienden, laat op de avond, bij wat glazen verschaald bier of een restje wijn na een fijne avond tafelen, aan het filosoferen slaat. Hier geen alcohol die de tongen losmaakte of de gedachten benevelde. Gewoon tijd in de plaats van wijn of bier. Tijd die niet dwong tot een samenvatting of spitsvondige oneliners. Genoeg tijd om uit te spreken, desnoods met vele zijsprongen, die zelfs niet altijd terug leiden tot het oorspronkelijke gesprekspoor. Soms was het zelfs wat luidop denken, woord en wederwoord. Op zoek naar wat er nu eigenlijk verteld werd.

Die eerste les, dat iedereen een fascinerend verhaal heeft, dat iedereen meer dan de moeite waard is om te aanhoren en te ontmoeten, is een bijzondere les. Het is een les die ik leerde door ondervinden.

Elk gesprek was fijn. En ik bedoel hiermee dat wij, Linda, die altijd bij me was en geduldig en discreet noteerde, en ik, het gevoel hadden dat de ontmoeting aangenaam was, niet geforceerd, geen ongemakkelijke stiltes, vaak zelfs gemoedelijk. Geen enkele keer moesten we inspanningen leveren om het gesprek op gang te krijgen of terug uit een doods moment te halen. We stelden ons voor, brachten het openingsverhaal⁴, en dan begon de verteller te vertellen. Twee of drie uur later wandelden wij naar buiten. Ik had het gevoel dat deze gesprekken vaak waren zoals het drankje dat je drinkt na een uurtje sporten. Verfrissend, ontspannend. Je zit in de waan van de dag, dan komt er zo'n vrijblijvend gesprek en dan wordt de draad van het dagelijkse leven terug opgenomen. Enkele interviews vergden wel wat energie. Maar dat kwam vaak omdat het gespreksonderwerp een moeilijker toer op ging. En afhankelijk van je bagage, vergt het soms wat meer inspanning om zomaar vlot te luisteren en een vraag te stellen. Het is zoals een glas wijn drinken. Een eenvoudige tafelwijn krijgt iedereen wel

zonder moeite binnen. Een eerder complexe wijn, vraagt ervaring en kennis van zaken. De kennis en levenservaring van waaruit sommige van mijn gesprekspartners konden putten was vaak veel rijker dan hetgeen ik in mijn rugzak had. De gesprekken waren in dit opzicht ook een stuk opleiding die elk van de betrokkenen ons gaven. Waarvoor dank.

Die eerste les, dat iedereen een fascinerend verhaal heeft, dat iedereen meer dan de moeite waard is om te aanhoren en te ontmoeten, is een bijzondere les. Het is een les die ik leerde door ondervinden. Niet door een boek over ethiek of dergelijke te lezen. Wat ik leerde was niet helemaal nieuw. Ik wist natuurlijk wel dat mensen waardevol zijn. Maar de ontmoetingen ontwikkelden mijn inzicht hier verder in. Ik kom uit ondervinding, en niet van een quote die ik uit een citatenboekje plukte, tot de fundamentele vaststelling dat gewoon luisteren zeer heilzaam is voor iedereen, en zowel voor de spreker als de luisteraar. Wellicht zou de samenleving minder gespannen zijn dan ze vandaag is als er wat meer geluisterd werd naar elkaar. We leven in een tijdperk waarin communicatie zo centraal staat en we hebben nog niet ontdekt dat het luisteren zowat de belangrijkste component is van communicatie.

Is dit echt alles wat je geleerd hebt? Dat je moet luisteren? Nee, er is meer, maar het zou wel eens de belangrijkste les kunnen worden. Voor mij heeft luisteren, als gevolg van deze ontmoetingen, een diepere betekenis gekregen. Luisteren is niet zozeer een handeling die je zelf aan gaat. Luisteren is maar een middel om de andere te laten spreken. Doordat je luistert, heeft de andere de mogelijkheid om te spreken. En hoe meer je luistert, hoe groter deze mogelijkheid wordt. Luisteren creëert verbinding. Als het goed en intensief verloopt, dan gaat dit verder dan begrijpen wat er gezegd werd. Je ontwikkelt zowel rationeel, door te proberen begrijpen wat de andere zegt, als emotioneel, door te ondervinden met welk emotie het verhaal naar buiten komt.

Heb ik, met al mijn luisteren, een antwoord gekregen op mijn openingsvraag? Deze over het belang van kennis en emotie en hoe ze bepalend is geweest voor de ontwikkeling van de levenswandel van mijn gesprekspartner? Ja en Nee. Ja: iedereen bevestigt – natuurlijk – dat zowel kennis als emotie essentieel zijn voor onze ontwikkeling. En Ja, iedereen bevestigt opnieuw dat het eigenlijk allemaal met emotie en geloof begint. En Ja, iedereen bevestigt dat onze samenleving er veel te weinig aandacht aan besteed.

Maar net omdat iedereen dit tot nu toe bevestigt, heb ik dus nog niet ontdekt waarom we het dan allemaal niet anders doen. Waarom we emoties en subjectiviteit verdringen. Dus, op dit vlak heb ik nog niet zoveel geleerd. Misschien werden mijn gesprekspartners te veel geselecteerd op “gelijkgestemdheid”. Misschien sprak ik alleen mensen die sowieso al min of meer denken zoals ikzelf. Als je immers met gelijkgestemden samen zit, dan is er minder leerdynamiek. Dat is zoals bij luchtdruk. Er ontstaat pas wind als de luchtdruk op de ene plek groter is dan de andere.

Die verdrukking van het belang van emoties is een gevolg van onze Westerse modus operandus, zo merk ik opnieuw. Wij zijn in het Westen vooral bezig met “zijn”⁵. Wie ben je? Wat wil je (later) worden? Wat is mijn identiteit? Wat is mijn missie? Wat is mijn logo, mijn merk? Terwijl de natuur niet iets is, maar een verhaal dat steeds “wordt”⁶. De natuur evolueert⁶ permanent. Ze is in ontwikkeling. Helaas is het Herakleitos⁷ niet gelukt om zijn visie van permanente veranderlijkheid als hoeksteen van onze samenleving te laten gelden. Wij zoeken nog altijd naar die ene waarheid, dat ene oerelement dat ons zal vertellen hoe het allemaal in elkaar zit. We dachten dat atomen ons het mysterie van het leven gingen ontsluiten, maar zitten vandaag opgescheept met kwantumfysica en nanotechnologie, waar atomen als lompe reuzen in rond waggelen. De Grieken hadden het, op Herakleitos na, eigenlijk fout.

In de periode waarin al onze ontmoetingen plaatsvonden heb ik ook het boek “De Barbaren” van Ales-

sandro Baricco gelezen. Wie mij eerder las, weet dat Baricco een vaste waarde in mijn bibliotheek is. In dit boek, een bundel van essays die hij schreef voor de Italiaanse krant La Repubblica, schetst Baricco zijn visie op onze ontwikkeling aan de hand van de metafoor van de barbaren. Barbaren zijn diegenen die hetgeen eerder werd opgebouwd afbreken, zelfs vernietigen. Ze staan niet stil bij het verleden en laten zich er al zeker niet door hinderen in hun evolutie. En Barbaren, zo besluit Baricco, dat zijn wij eigenlijk allemaal. Zonder barbaren, geen evolutie. Baricco’s analyse is scherp en toch ook holistisch en hij bevestigt dat alles stroomt⁸. En dat is zeker mijn tweede grote les die ik trek uit mijn gesprekken. Alles stroomt. Elk verhaal, elke persoon, elk leven is een aaneenschakeling van gebeurtenissen, een natuur-lijke ketting. Onbenulligheden zou Ulrich Libbrecht⁹ zeggen, een hedendaags filosoof waaraan ik bijzonder veel schatplichtig ben. Maar onbenulligheden klinken in deze context niet juist. Voor een filosoof is één levensverhaal wellicht betekenisloos, maar voor mijn bescheiden ambitie om gewoon beter te begrijpen hoe mensen meer in harmonie kunnen samenleven, en vooral samenwerken in

Alles stroomt. Elk verhaal, elke persoon, elk leven is een aaneenschakeling van gebeurtenissen, een natuurlijke ketting.

een onderneming in de 21ste eeuw, want dat is uiteindelijk het onderwerp van mijn vak, is elk levensverhaal van bijzonder belang.

De gesprekken waren dus allemaal stromende rivieren en dit zijn ze, gelukkig, nog steeds. Het leven van elk van mijn gesprekspartners gaat, gelukkig, gewoon door. De één stroomde al wat vlotter dan de andere zoals de ene rivier zijn weg wat gemakkelijker door een landschap kan banen dan de andere. Maar geen enkel gesprek ging over een logische of planmatige aaneenschakeling van gebeurtenissen. Ik woon tussen de rivieren de Schelde en Leie. De Schelde werd rechtgetrokken om de industrie ter wille te zijn. Je ziet letter-

lijk de stress die het kanaliseren van een rivier met zich meebrengt. De natuur lijdt onder deze ingreep. De Schelde is een recht stuk autosnelweg geworden en wordt met strakke hand, met betonnen structuren, onder controle gehouden. Deze nieuwe Schelde is artificieel en straalt geen leven uit. In de weilanden naast ons liggen vele kleine oude bochtige stukjes Schelde die nu als visput of broedplaats voor vogels dienen. Iedereen heeft bochten gemaakt in zijn leven, de één al wat gewenster dan de andere. Als de natuur het vroeg, werd de bocht gemaakt. Dit was voor de Schelde zo en het is ook zo voor een carrière. Ik leerde eveneens dat iedereen geprobeerd heeft om zijn le-

In tegenstelling tot wat we denken, vergt het eigenlijk geen inspanning om te meanderen. Ik leerde dat elke persoon diep van binnen wel weet wat goed is, weet wat natuurlijk is.

venspad wat rechter te trekken zoals met de Schelde is gebeurd. Telkens gepoogd werd om een kronkel te vermijden of weg te werken, ontstond een moment van stress. En zeker als het, zoals bij de Schelde, een belevenis afsnoerde of verwijderde. Wie probeerde om echt een stuk van wie hij is af te knippen, leed. Wat niet wil zeggen dat het kanaliseren van het leven helemaal niet werkte. De meeste van mijn gesprekspartners hadden hun leven behoorlijk onder controle, en hadden zeker een idee van waar ze naartoe wilden. Ook in de rechte, uitgebaggerde Schelde zit vis en men kan op een kanaal ook aangenaam varen. Maar de controle mag niet te strak zitten.

In tegenstelling tot wat we denken, vergt het eigenlijk geen inspanning om te meanderen. Ik leerde dat elke persoon diep van binnen wel weet wat goed is, weet wat natuurlijk is. Elke ontmoeting was warm, menselijk, fijn. Het is de omgeving waarin we ons bevinden die ons toch maar doet beslissen om de zaken wat planmatiger aan te pakken. Of die ons doet twijfelen. En op zich is dit niet zo abnormaal. Rivieren en carriè-

res stroomlijnen, het hoort deels bij de evolutie die we doormaken. Maar het gevaar schuilt hierin dat als we enkel nog op kanalen varen, we gaan denken dat die meanderende rivieren, mislukkingen zijn van de natuur. Terwijl eigenlijk de strakke paden onnatuurlijk zijn. Sommige van mijn gesprekspartners ondervonden het aan den lijve en herontdekten het belang van het natuurlijke. Anderen wisten het reeds altijd of vechten vandaag om te kunnen blijven kronkelen.

Ik sluit hier mijn eerste reflectie over onze ontmoetingen af, niet zozeer omdat er geen inzicht meer te rapen valt in al die notities en herinneringen, maar vooral omdat deze tekst nu al te lang is om te mogen hopen dat ze van begin tot einde zal gelezen worden. Het was voor mij ook een eerste vingeroefening voor het boek dat normaal gezien zal voortkomen uit deze en nog volgende gesprekken. Maar zoals ik nu al geleerd heb, alles stroomt, en ik kijk dus nieuwsgierig uit naar waar mijn gesprekspartners mij zullen voeren.

Het is nu juni 2010. Het juiste tijdstip om diegenen die dan toch tot deze laatste regels zijn geraakt, een bijzonder fijne vakantie toe te wensen, met veel luistergenot en veel gemeander.

Zingem, 22 juni 2010

Jens Pas

¹ De Kikker en de Oceaan, mijn boek dat in november 2009 door Academia Press werd gepubliceerd.

² In het najaar van 2010 zijn er opnieuw verdere ontmoetingen gepland en wellicht zal dit proces nog een tijdje doorlopen.

³ We hebben 25 keer gemiddeld 2,5 uur geluisterd naar mensen, verspreid over Vlaanderen en een stukje van Nederland, in hun kantoor of bij hen thuis. De plaatsen alleen al waren inspirerend. Bij zoveel mensen toch intensief mogen binnendringen was tot vandaag een bijzondere ervaring.

⁴ Het openingsverhaal ging als volgt: "Wij zijn Linda en Jens. Vorig jaar brachten we een boek uit "De Kikker en de oceaan" (we overhandigden een exemplaar aan elke persoon, als dank voor hun tijd en bereidwilligheid). In dit boek spreken we over de betekenis van emoties en gevoel tov kennis en weten. Hoe heeft u de afgelopen 20 jaar gehandeld? Waar heeft uw verstand en uw inzicht u geholpen? Waar heeft uw geloof en gevoel u gedreven? Wanneer werkten ze elkaar tegen? Wanneer vulden ze elkaar aan?"

⁵ Geïnspireerd op het essay "An investigation into the development of the European core values from a comparative philosophical perspective" van Els Janssens, geschreven naar aanleiding van het China-Europe 2010 Forum.

⁶ Evolutie: van het Latijnse werkwoord: *evolvere*, zich ontrollen.

⁷ Herakleitos: Grieks wijsgeer, niet de meest sympathiekste onder de filosofen, gekend van zijn uitspraak "Panta Rei" (alles stroomt), heeft veel minder zijn visie in het Westen zien overleven. Zijn collega's die eerder aanhanger waren van het "zijn", gelovers in vaste en ondeelbare materie, gelovers van één waarheid die ooit wel moest gevonden worden, hebben hun stempel wel veel harder op onze huidige samenleving gedrukt. Onze samenleving vertrekt vandaag vaak vanuit één waarheid, één gelijk, één god (en gebod), één atoom. Ondertussen ontdekken we elke dag nieuwe waarheden en zijn atomen al lang voorbijgestreefd in hun definitie: atoom: het ondeelbare.

⁸ Alles stroomt: *panta rei*

⁹ Ulrich Libbrecht is sinoloog en Prof. Emeritus comparatieve filosofie. Hoewel mijn inzicht in ons Vlaams filosofisch landschap beperkt is, ben ik van mening dat de bijdrage van Libbrecht ondergewaardeerd is. Wijlen Leo Apostel gold (en geldt) lang als één van de groten, zo niet de grootste onder "onze" filosofen. En vandaag zien we nieuwe gezichten en namen verschijnen, maar zelden Libbrecht. Het zijn de media die vandaag bepalen wie relevant is en Libbrecht komt weinig, eigenlijk niet, in de media voor. Zelf lijkt hij deze behoefte ook niet uit te drukken. Ik zal dan ook niet nalaten ten allen tijde het belang van het gedachtegoed van Libbrecht te onderstrepen voor het "wijsgerig" en vooral "samenlevend" denken.